

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Rawls vallásáról

Az On My Religion első magyar nyelvű megjelenése elé

1957-ben született Kalo-
csán. Teológus, vallás- és
kommunikációkutató, a Sze-
gedi Tudományegyetem
vallástudomány professzo-
ra és az MTA-SZTE Convi-
vence kutatócsoport veze-
tője. Legutóbbi írását 2021.
11. számunkban közzöltük.

Saját vallásáról, vallásosságáról és nonteizmusáról írva John Rawls három élettörténeti eseményre utal vissza, melyek mind a II. világ-
háborúhoz kötődnek. A szerző vallásos családban nőtt föl, még azon
is morfondírozott, hogy esetleg szemináriumba megy és egyházi szol-
gálatba szegődik. A háború kitörésekor azonban inkább a katonai
szolgálat mellett döntött, mint annyi más kortársa. Egészen a háború
végéig eredeti ortodoxiáját nem kezdte ki semmi, míglen nem egy tá-
bori istentisztelet alkalmával a pásztor arról prédikált, hogy Isten irá-
nyította a fegyvereket a célra, és neki köszönhető, hogy a japánok nem
győzhetek. Az így felfogott gondviselés elfogadhatatlannak tetszett
Rawls számára. Majd egy barátját veszítette el, aki parancsnokával fel-
derítő küldetésre ment. Eredetileg Rawlsra is eshetett volna a választás,
de őt véradásra küldték, mert vércsoportja megfelelt az éppen szük-
séges műtét elvégzéséhez. A barát odaveszett, amit Rawls nagyon a
szívére vett, s ami szintén összekapcsolódott a gondviselésbe vetett
hitének megingásával. Végül, már 1945-ben egy filmet vetítettek a lak-
tanyában arról, ahogyan az amerikai katonák felszabadítják az ausch-
witzi lágert. A szerző érdemben nem találkozott akkor még a Holokauszt
szörnyűségével, de a film révén az a tény, hogy Isten nem óvta meg a
zsidókat ettől a genocídiumtól, végleg megrengette vallásos hitét. Ho-
gyan is lehetne egy ilyen Istenhez imádkozni? — teszi fel a kérdést.

Az *On My Religion* című kéziratot a szerző alighanem saját ma-
gának írta, jegyzetelte. Halála után került elő, 1997-re datálva. Elő-
ször a Princetonon írt szakdolgozatával együtt, 2009-ben jelent meg.
Az alig 10 oldal terjedelmű szöveg 4 pontból áll, melyek részben if-
júkori élményeit idézik fel, részben pedig Jean Bodin francia poli-
tikai filozófus terjedelmes művéhez (*Colloquium heptaplomeres de re-
rum sublimum arcanis abditis*, 1588–1590) fűzött kritikus megjegyzéseket
tartalmaznak. A mű 1975-ben jelent meg először angol fordításban,
és fő témája a vallások közötti tolerancia lehetősége, amit másfélszáz
évvel később Lessing tematizált a *Bölcs Náthánban*.

Bár a jegyzetek egymástól függetlenek, mégis összeköti őket az Is-
tenbe vetett hit és az igazságosság meglapozhatóságának problema-
tikája. Az egyes felvetésekben ismert és sokak által taglalt kérdésekre
utal a szerző. Elsősorban az isteni gondviselés igazságossága mint hit-
tétel és a történelemben megtapasztalt, elfogadhatatlan, felfoghatatlan
igazságtalanság közötti feloldhatatlan feszültségre. Amint Theodor W.
Adorno feltette a kérdést, hogy lehet-e, nem barbárság-e a Holokauszt
után verset írni, úgy teszi fel a kérdést Rawls is, hogy lehet-e a Holo-
kausz után imádkozni. Miközben mindkét kérdés nyilvánvalóan ál-

kérdés, hiszen 1944–1945 után is születtek versek, zsidó lírikusok tollából is, és nem szakadt meg a zsidó imádság évezredes fonala sem, ugyanakkor a kérdéssel valóban tágas tér nyílik a hívő és nem hívő gondolkodás számára, amely a kinyilatkoztatás fátyla mögött rejtőző Isten és a tükör által homályosan felsejülő történelmet fürkészi.

Jóllehet Rawls személye és életműve a 20. század legjelentősebb liberális gondolkodói közé tartozik, Habermashoz hasonlóan róla sem állítható, hogy a vallás önmagában és a vallási tematikák ne érdekelték volna. Az igazságosságról, életművének központi problémaköréről értekezve számtalan ponton épít, hivatkozik vagy kerül oppozicionális relációba vallási, kifejezetten keresztény szemléletekkel és tételekkel. Elég csak arra utalni, hogy az igazságosság elméletének első alapelve, miszerint „minden személynek egyenlő joga van a másokéval összeegyeztethető legkiterjedtebb alapvető szabadságra”, a vallási tolerancia elvének egyetemes kiterjesztését jelenti. Az *On My Religion* élet-történeti és hittörténeti háttéradalékokat szolgáltat e részek precízebb értelmezéséhez.

Rawls politikaelméletének vallási, teológiatörténeti vonatkozásaihoz tartozik Jean Bodin (1529–1596) francia politikai filozófus gondolkodásmódja, amely az *On My Religion* szerint döntő hatással volt rá. Három jellegzetességet emel ki a szerző Bodinból. A megőrzött katolicitását, amely alapvető toleranciával párosult, a más vallási meggyőződések kikezdésének tilalmát, végül pedig, hogy a szerző hét vitapartnerének vallási meggyőződése mind rendelkezik valamilyen racionalitással, amely a politikai gondolkodásra és cselekvésre is átfordítható.

Talán nem túlzás felvetni, hogy Rawls igazságosság-elmélete a bodini nyomokon indulva természetes (politikai) teológiaként is értelmezhető. Fő művében a vallás kifejezés az irracionalitással és a vallási intézmények illegitim befolyásával kapcsolatban fordul elő, miközben az igazságosság eszméje alapvetően szinkronban marad a kereszténység közjóra vonatkozó tanításával, megvalósíthatóságának alapfeltétele pedig a harmonikus társadalom lehetőségébe vetett „hit”.

Rawls a saját vallásáról, mondhatjuk teológiájáról, szóló jegyzeteket olyan bekezdéssel zárja, amelynek kulcskifejezése a *nonteizmus*. A fogalom a politikai filozófiára, illetve morálfilozófiában a 19. század szkeptikusaira megy vissza, akik megkülönböztették az ateizmust és a nonteizmust. Előbbi egyszerre jelentett isten- és erkölcstelenséget, utóbbi csak istentelenséget, ám erkölcstelenséget nem.

A nonteizmus jelen van a vallások hagyományaiban is, különösen a buddhizmus bizonyos irányzataihoz kapcsolva beszélhetünk isten nélküli vallásról. Rawlshoz azonban alighanem inkább a liberális kvékerek (Barátok Vallásos Társasága) nonteizmusa állhatott közelebb, akik nem ragaszkodnak Isten létéhez, ellenben teljes elkötelezettséggel igyekeznek mindazt megvalósítani, ami Jézus tanítása és gyakorlata: igazságosságot, békét, erőszakmentességet.

Rawls számára kapóra jött ez a megkülönböztetés, amely lehetővé tette, hogy liberális igazságosság-elméletében támaszkodhasson mindarra, amit a zsidó-keresztény etikai hagyomány öröksége, ugyanakkor

ne kelljen ezt összekapcsolnia valamilyen vallási szuperhatalommal, amely fölötte vagy kívüle van a racionális gondolkodásnak. E záró bekezdés a szerző neo-ortodox teológiából a racionalista deizmus felé tartó szellemi útjának végállomásaként is felfogható.

JOHN RAWLS

A vallásomról

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: John Rawls: *A Brief Inquiry Into the Meaning of Sin and Faith with "On My Religion"*. (Szerk. Thomas Nagel.) Harvard University Press, Cambridge (MA) — London, 2009, 259–269.

1.

Az, hogy mi a vallásom, csakis rám tartozik, mivel annak fejlődésében nincs semmi szokatlan vagy kifejezetten tanulságos. Egy hagyományosan vallásos családba születtem. Édesanyám episzkopális, édesapám déli metodista volt, azonban mindketten ugyanabba a baltimore-i episzkopális gyülekezetbe jártak. Sosem éreztem, hogy a megszokottól eltérő vallásosságuk lett volna. Saját magam is megszokásból voltam vallásos az utolsó két princetoni évemig.

Aztán megváltoztak a dolgok. Mélyen elkezdett érdekelni a teológia és annak tanítása, például a különféle Szentháromság-értelmezések, és az, hogy miként képes egy ilyen kétségtelenül homályos eszme kifejezésre jutni a kereszténység megannyi formájában. Még azon is elgondolkodtam, hogy esetleg belépjek a szemináriumba, de aztán úgy döntöttem, hogy előbb megvárom a háború végét: nem tudtam meggyőzni magam afelől, hogy indítékaim őszinték, és különben is a hadseregben való szolgálat érdekelt, mint annyi barátomat és osztálytársamat. Ez az időszak majdnem a háború végéig tartott, de mindez megváltozott nagyjából a háború utolsó évének környékén. Azóta úgy tekintek magamra, mint akinek a hite többé nem ortodox, jöllehet ez a kijelentés meglehetősen bizonytalan, és a nézeteim sem mindig maradtak azonosak.

Gyakran eltűnődtem azon, hogy miért változott meg vallásos meggyőződésem, különösen a háború során. Ortodox episzkopális keresztény hívőként kezdtem, majd ezt a meggyőződésemet elhagytam 1945 júniusában. Nem állítom, hogy teljesen értem, miért változott meg a hitem, és azt sem gondolom, hogy teljes mértékben megérthetőek az efféle változások. Feljegyezhetjük a történéseket, mesélhetünk történeteket és találgathatunk, de ezeket így is kell kezelni. Lehet bennük valami tanulságos, és talán mégsem.

Három eset mégis kiemelkedik az emlékezetemben: Kilei Ridge; Deacon halála; illetve a Holokausztról szóló hírek és azok reflexiója bennem. Az első eset 1944. december közepén történt. A 32. hadosztály 128. gyalogos ezred F csapatának küzdelme a Leyte szigetén lévő Limon városa feletti hegyerinc bevételeért befejeződött, amikor a csapatunknak már csupán tartania kellett az állását. Egyik nap egy lutheránus lelkész érkezett hozzánk és rövid prédikációt tartott arról, hogy Isten fegyvereinket a japánokra irányította, miközben megvédett minket a japán lövésektől. Nem tudom, miért dühített fel ez akkor annyira,